

מנהג זה נשמר בוורמיישא במשך דורות רבים, כפי שכתב רבי יוסף יוזפא שמש (שס"ד-תל"ח): "קהל ורמיישא יש להם מוכן שלשה טליתים. חד של חול, שמתפללין בו החזן כל ימות השנה בחול; וחד של שבת, ומתפלל בו החזן כל שבתות השנה; וחד של יום טוב, שמתפלל בו החזן בשלש רגלים ובימים הנוראים. ואין החזן מתפלל בטלית שלו, אף אם יש לו טלית יפה, כי אם בטליתים של קהל יצ"ו".²⁰

רכישת טלית מהודרת עבור הש"ץ נחשבה למצוה. בספר הזכרת נשמות (ממורבוד) של ק"ק דייץ הונצח זכר אחד הנפטרים בשנת שצ"ו, בזכות "שנתן אביו עבורו להקדש אחד טאלר, לקנות בו טלית לפני החזן לבית הכנסת, להתפלל לפני ארון ה'".²¹

התעטפות ש"ץ במנחה וערבית

כפי שראינו לעיל, הטלית של ש"ץ אינה מדין ציצית, אלא משום 'כבוד שכינה', 'אימה ויראה' ו'כבוד הציבור', ואינה קשורה בעיטוף טלית של שאר המתפללים. לפיכך נהגו בתפוצות האשכנזים שהש"ץ מתעטף גם בתפילות שהקהל אינו מתעטף בהן.

אוסטריה

בארצות מרכז אירופה אנו לומדים לראשונה על טלית במנחה ממשפט קצר של רבי יוסף ב"ר משה בעל 'לקט יושר' (ר"ן-). המתאר תענית ציבור באוסטריה: "וראיתי שהש"ץ מתעטף במנחה".²² ניתן אולי לומר שהתעטפות זו בטלית היתה מיוחדת לתענית ציבור.

בקהילת ברלין, שמקור מנהגיה באוסטריה, במנחה "הש"ץ מניח הטלית קודם 'אשרי'... גם המתפלל לפני התבה אפילו מעריב בזמנו יניח הטלית, אבל אינו מברך עליו, רק אם מניחו עליו בעוד יום ודאי ובבין השמשות יניחנו בלא ברכה".²³ ההדגשה שמתעטפין אפילו בערבית, באה לאפוקי ממנהג בית המדרש הישן בברלין, בו "מתפללין מעריב בזמנה ואין הש"ץ מתעטף בטלית",²⁴ אולם במנחה מתעטף.

²⁰ מנהגים דק"ק וורמיישא, ח"א, ירושלים תשמ"ח, עמ' י-יא, הגהות.

²¹ קונטרס המקונן, מהד' תשל"ב, עמ' 316.

²² לקט יושר, או"ח, עמ' 115.

²³ מנהגי ביהכ"נ דקהל עדת ישראל פה בערלין, ברלין תרח"ץ, עמ' ח.

²⁴ ר"ח ביברפרעלד, מנהגי ביהמ"ד הישן דק"ק בערלין, בערלין תרצ"ז, עמ' I.

בוהמיה והונגריה

התעטפות של ש"ץ היתה המנהג הפשוט בבוהמיה. רבי ישעיה ווינר בעל 'בגדי ישע', בספרו שהופיע בפראג בשנת תקל"ז כתב: "הש"ץ לובש גם בלילה לתפלת ערבית הטלית, אלא שאינו מברך".²⁵ בהונגריה בקהילות האשכנזיות הותיקות כמו מאטרסדורף, "גם בתפילת המנחה ובתפילת ערבית היה הש"ץ מתעטף בטלית".²⁶ וכך פסק רבי שלמה גאנצפריד בעל 'קצור שולחן ערוך' (תקס"ד-תרמ"ו): "יש להש"ץ להתעטף בטלית קודם 'אשרי'".²⁷

פולין

בעדות חסידיות רבות הונהג שש"ץ אינו מתעטף.²⁸ יש רק כשהם מתפללים מנחה אחר שקיעת החמה, וספק זמן ציצית הוא, אולם גם לפני השקיעה בין החסידים "אצל כל הצדיקים אין מתפלל הש"ץ בחול במנחה בטלית".²⁹ כה נשתרשה מניעת הטלית בין החסידים, עד שרב הונגרי שהגיע לבית כנסת חסידי בירושלים תיאר בפליאה את אשר ראו עיניו בתפילת שחרית: "חידוש ראיתי בבית הכנסת אחד בירושלים. בחור הלך לעמוד ואמר הכל, גם החזרה, בלי טלית".³⁰

הפוסקים האשכנזיים לא ראו זאת בעין יפה. רבי אפרים זלמן מרגליות בעל 'בית אפרים' (תקכ"א-תקפ"ח) עורר שלפחות בתפילת מנחה של ערב יום כיפור לא יזלזלו בטלית, "לתפלת המנחה ראוי לבחור שליח צבור הגון... ויש לו להתעטף בטלית, אף אם נוהגים להתפלל מנחה לפעמים שלא בעטיפה".³¹ גם בין האדמו"רים היו שהעדיפו את המנהג הישן. רבי יצחק אייזיק ספרין מקומרנא בעל 'היכל הברכה' (תקס"ו-תרל"ד) המליץ עליו בהסתמך על מנהג דודו רבי צבי הירש ספרין מזידיטשוב בעל 'עטרת צבי' (-תקצ"א): "לכתחלה אל יתפלל שום תפלה אלא מעוטף בטליתו, וכך נהג מורי דודי זצ"ל, ובערבית מסירו מעל ראשו, ומכל שכן לפני העמוד בצבור שצריך לעטוף בטלית, והעולם מקילין בזה".³²

²⁵ בגדי ישע, פראג תקל"ז, סי' י"ח.

²⁶ ר"י טויסיג, בית ישראל השלם, חלק ח', מהדורא תנינא, ירושלים תשמ"א, עמ' רסח.

²⁷ קיצור שולחן ערוך, סי' ס"ט סעיף ה'.

²⁸ רי"י פוקס, תפילה כהלכתה, ירושלים תשמ"ט, עמ' תקט, הע' נח.

²⁹ לקט הקמח החדש, סי' י"ח ס"ק י"ג.

³⁰ שם, סי' ח' ס"ק ל"ו.

³¹ מטה אפרים, סי' תר"ז סעיף ד'.

³² רי"א מקומרנא, שלחן הטחור, סי' צ"א סעיף ג'.

בכמה קהילות של בני מזרח אירופה נהגו שבמנחה הש"ץ מתעטף בטלית ואינו מברך עליו, וכשמתפלל מנחה סמוך לחשיכה אינו מתעטף בטלית.³³

ליטא

בבית מדרשו של הגאון רבי אליהו מווילנא הגר"א (ת"ף-תקנ"ח), בחיי הגר"א, נהוג היה שהעובר לפני התיבה לתפילות מנחה היה מעטף ראשו בטלית.³⁴ כך פסק רבי ישראל מאיר הכהן בעל 'משנה ברורה' (תקצ"ח-תרצ"ג): "כל העובר לפני התיבה, צריך להתעטף",³⁵ וכן דעתו של רבי יחיאל מיכל עפשטיין בעל 'ערוך השולחן' (תקפ"ט-תרס"ח), "דכל ש"ץ העובר לפני התיבה צריך להתעטף בציצת".³⁶ גם בישיבות ליטא בימינו, מתעטף הש"ץ בטלית במנחה ובערבית.³⁷

אשכנז

באשכנז מני דורות רבים נהגו שליחי הצבור להתעטף בטלית בכל תפילה. בימי רבי יאיר חיים בכרך בעל 'חות יאיר' (שצ"ח-תס"ב) היה נהוג ומקובל ש"הש"ץ מתפלל לעולם בעטיפת טלית... וכן המנהג בכל העובר לפני התיבה אפילו בתהלים ו'שיר היחוד'³⁸ מתעטף".³⁹

שלא כמנהג המקובל הביע רבי יעקב עמדין (תנ"ח-תקל"ו) דעתו שראוי לא להתעטף במנחה כי לשיטתו מי שלבוש טלית קטן, אף בשחרית אין לו לברך על טלית גדול משום ספק ברכה. אולם ר"י עמדין הבהיר שהימנעותו מעטיפת טלית בהיותו ש"ץ, היא בניגוד לנהוג בקהילות.⁴⁰

ואכן גם בדורות שאחריו המשיכו באשכנז להתעטף. רבי יצחק זליגמן בער בעל 'סדר עבודת ישראל' (תקפ"ה-תרנ"ז) הביא כדבר פשוט ש"בכל עת שמתפלל לפני העמוד, יתעטף בטלית, ואף בלילה"⁴¹ רבי מנחם גוטליב מהאנובר בספרו 'דרכי נועם' (תרנ"ו) כתב גם הוא: "מנחה... ש"ץ עומד

³³ רי"ד אייזנשטיין, אוצר דינים ומנהגים, ניו יורק תרע"ז, עמ' 238. ועי"ש עמ' 151.

³⁴ רי"ה לעווין, עליות אליהו, ווארשא תרס"ג, עמ' 33, סעיף ו'.

³⁵ משנה ברורה, סי' י"ח ס"ק ה'.

³⁶ ערוך השולחן, סי' י"ח סעיף ז'.

³⁷ רי"י פוקס, תפילה כהלכתה, ירושלים תשמ"ט, עמ' תקט, הע' נט.

³⁸ שאמרו בקהילתו קודם התפילה או לאחריה. עי' מנהגים דק"ק וורמיישא לר"י שמש, סי' ג'-ו'.

³⁹ מקור חיים, סי' נ"ג סעיף א'.

⁴⁰ מור וקציעה, סי' כ"ד.

⁴¹ סדר עבודת ישראל, רעדעלהיים תרכ"ח, עמ' 18.

ומתעטף בטלית עד שלא יתחיל בעבודה".⁴² כן המנהג בקהילות אשכנז עד הדור האחרון, ש"העובר לפני התיבה מתעטף בטלית בכל התפילות, לא רק בשחרית, אלא גם במנחה, ואפילו במעריב".⁴³

אחד מחכמי הספרדים, רבי רפאל אהרן ׳ן שמעון בעל 'נהר פקוד' (תר"ח תרפ"ט), הציג למופת את מנהג בני אשכנז: "פוק חזי במדינות צרפת ואשכנז, אשר ראיתי שם בעיני, שאין איש נגש לשרת בקודש לעבור לפני התיבה להתפלל או לעלות לספר תורה בלתי שילבש הטלית, והש"ץ הקבוע בכל תפלות שמונה עשרה מוכרח שיהיה הדור בלבשו את הטלית".⁴⁴

טלית לאומרי קדיש

פחות ידוע הוא מנהג אשכנז להתעטף בטלית לאמירת קדיש. המנהג הזה גם הוא מטעם עיטוף של 'שליח ציבור'. נזכר על ידי הפוסקים לפני כארבע מאות שנה, ובזמנם כבר היה מנהג פשוט ומקובל כנראה מרבתינו הראשונים.

רבי יום טוב ליפמן הלר בעל 'תוספות יום טוב' (של"ט-ת"ד), יליד אשכנז ששימש ברבנות בבוהמיה ופולין, העיד כי המנהג הפשוט בימיו הוא שאף בתפילת ערבית כל האומר קדיש יתום מתעטף בטלית, כלשונו: "נהגו להתעטף... מי שאומר קדיש יתום, משום כבוד צבור".⁴⁵

ה'חות יאיר' העיד גם הוא ש"מתעטפים בטלית... לאמר קדיש",⁴⁶ ולכן אם הנער אבל, אפילו קטן הוא, לובש טלית בכל התפילה.⁴⁷ עד כדי כך פשט המנהג, ש"מי שיש לו יארציט, אפילו אינו מתפלל, מתעטף בטלית לפני מנחה דכניסת היום, עד אחר מנחה ותחנון דיום ההוא, ואז מסירו".⁴⁸ תחילה סבר שחומרא היא בלי טעם "שהאבל האומר קדיש מתעטף בטלית ואפילו בלילה".⁴⁹ אך מאוחר יותר התברר לו שכן היא דעת הפוסקים, "מגן אברהם" בשם 'לחם חמודות', דאפילו האומר קדיש יתום יתעטף בציצית", והיינו משום כבוד הציבור, והוכיח ה'חות יאיר' מדבריהם שראוי לש"ץ

⁴² דרכי נועם, האנובר תרנ"ו, פרק ל"ג דיבור ב'.

⁴³ ר"א אונא, ממנהגי יהדות אשכנז, ילקוט מנהגים, ירושלים תש"מ, עמ' 6.

⁴⁴ שער המפקד, נא אמון תרס"ח, דף א ע"ב.

⁴⁵ לחם חמודות (דברי חמודות), ה' ציצית לרא"ש, ס"ק ב'.

⁴⁶ מקור חיים, סי' י"ח, קיצור הלכות.

⁴⁷ מקור חיים, סי' י"ז סעיף ג', קיצור הלכות.

⁴⁸ מקור חיים, סי' ל"ז סעיף ב'.

⁴⁹ מקור חיים, סי' נ"ג סעיף א'.

להתעטף בטלית גם בקבלת שבת.⁵⁰ ואכן פוסקים רבים, מלבד ה'תוספות יום טוב' וה'חות יאיר' הביאו בספריהם את המנהג הזה.

רבי חיים בנבנישתי בעל 'כנסת הגדולה' (שס"ג-תל"ג):
 "כתב ל"ח... נהגו להתעטף אחר כך מי שאומר קדיש יתום, משום כבוד צבור".⁵¹

רבי שמואל ב"ר יוסף מקראקא בעל 'עולת תמיד' (ת-ס):
 "נוהגים, מי שאומר קדיש יתום, שמתעטף בטלית, ולא יברך עליו, שאינו אלא מפני כבוד ציבור".⁵²

רבי אברהם גומבינר בעל 'מגן אברהם' (שצ"ז-תמ"ג):
 "בל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום יתעטף מפני כבוד צבור".⁵³
 רבי אליהו שפירא בעל 'אליה זוטא' ו'אליה רבה' (ת-ך-תע"ב):
 "כתב ל"ח ומ"מ נהגו להתעטף האומר קדיש יתום, משום כבוד ציבור".⁵⁴

רבי יחיאל מיכל סג"ל עפשטיין אשכנזי בעל 'קיצור של"ה' (ת-ס"ז):
 "מי שאומר קדיש יתום, כתב בעולת תמיד ואליה זוטא בשם הפוסקים, שצריך ללבוש טלית משום כבוד ציבור, ולא כמו שנוהגין קצת ואומרים קדיש בלי טלית".⁵⁵

רבי יהודה אשכנזי מטיקטין בעל 'באר היטב' (ת-ק"ח):
 "בל"ח כתב דאף האומר קדיש יתום יתעטף מפני כבוד הציבור, ואין מברך עליו".⁵⁶

רבי יוסף תאומים בעל 'פרי מגדים' (תפ"ז-תקנ"ב):
 "עי' א"ר אות ב' בשם ל"ח המנהג להתעטף בטלית לומר קדיש יתום משום כבוד הצבור... מ"ש [מג"א] באות א' בשם הב"ח שיש להסיר הטלית [בלילה],⁵⁷ הוא ליחיד לא לש"ץ המתפלל אפילו מעריב בזמנו בליל, יש לומר שיתעטף טלית מפני כבוד הציבור ומ"ש וכמו קדיש

⁵⁰ מקור חיים, סי' י"ח, סעיף א'. הוספה היא בסוגריים מרובעות, שנכתבה אחרי השלמת החיבור שלו, כאשר הופיע ספר מגן אברהם בדפוס. עי"ש במבוא, עמ' 9.

⁵¹ שיירי כנסת הגדולה, סי' י"ח ס"ק ג'.

⁵² עולת תמיד, סי' י"ח ס"ק ד'.

⁵³ מג"א סי' י"ח ס"ק ב'.

⁵⁴ א"ז סי' י"ח ס"ק ד'; א"ר סי' י"ח סעיף א'.

⁵⁵ קיצור של"ה, מס' חולין, סוף ענייני תפלה.

⁵⁶ בה"ט או"ח סי' י"ח ס"ק ד'.

⁵⁷ מג"א סי' י"ח ס"ק א': "כתב הב"ח אפילו היה טלית עליו יסירנו כשמתחילין 'ברכו', מאחר דעכשיו אין לובשין הטלית אלא למצות ציצית, אם יהיה עליו יראה כאלו סובר לילה זמן ציצית הוא".